

Екатерина Дамянова

ОСВЕЩАВАНЕТО НА ХРАМА НА БОЖИ ГРОБ

в контекста на събора в Тир (335)

Abstract: Ekaterina Damyanova, *The Consecration of the Temple of the Holy Sepulchre in the Context of the Council of Tyre (335)*.

At the beginning of the 4th century, Emperor Constantine I the Great (306–337) built a new empire on the foundations of Christianity. With the support of imperial funds and the Palestinian bishops under the leadership of Eusebius of Caesarea (260–340), large basilicas were erected in Bethlehem, Jerusalem, and Hebron. The festive events of the consecration of the Basilica of the Holy Sepulchre in Jerusalem were overshadowed by quarrels among the clergy and a trial in absentia. A council was convened by the emperor in the city of Tyre, but St. Athanasius (296/8–373) was not physically present at the proceedings against him.

Keywords: *Bible Studies, Holy Sepulchre, Jerusalem, Council of Tyre*

В началото на IV в. император Константин I Велики (306–337) изгражда една нова империя върху фундамента на християнството, а последното заживява в нови исторически условия. След издаването на Медиоланския едикт на императора през 313 г., с който то става позволена религия (*religio licita*), и свикания в Никея събор през 325 г., погледът на вярващите все по-често се насочва към местата, където се случват спасителните за човечеството събития.

Св. Елена, майка на император Константин, предприема пътуване до Светите земи, в хода на което, подпомогната от епископа на Йерусалим – Макарий (314–333), обследва местата, свързани с Христовите страдания и погребение. След откриване на кръста Господен през 326 г. градът започва да придобива все по-голямо значение¹. С

¹ Епископ Евсевий не се спира на откриването на Светия кръст и не споменава за царица Елена като главно действащо лице по провеждането на оглед и разкопки на Голготския хълм. Подробности за това важно събитие се откриват у историци като Созомен (ок. 400–450) и Руфин (ок. 345–410). Възможно е Евсевий умишлено да пропуска описанието му и това да се дължи на съперничеството, което възниква

подкрепата на императорски средства и чрез палестинския епископат под водачеството на Евсевий Кесарийски (260–340) се издигат големи базилики във Витлеем, Йерусалим и Хеврон¹. Като епископ на столица на провинция Евсевий изпълнява задълженията на митрополит на Втора Палестина, която от провинция на Римската империя постепенно се превръща в Света земя.

Начало на интереса към Светите земи

До времето на император Константин ранните християни не показват подчертан интерес към забележителности в Светите земи. Предполага се, че Голготският хълм и гробната пещера, в която е положено тялото на Спасителя, са били обект на почитане от страна на вярващите, тъй като те стават част от промените, които римският император Адриан (117–138) провежда в района след 135 г. Първите съобщения за някои географски места се появяват във връзка с достигнали до нас мъченически разкази². С едно съобщение от средата на II в. за мъченичеството на Поликарп, епископ на Смирна (167/8 г.), се наблюдава и началният интерес към Палестина³.

До IV в. няма писмени сведения за почитане на свещени места, свързани със земното служение на Иисус Христос освен едно споменаване от Ориген (+ок. 254 г.), който говори за това, че „във Витлеем показват пещерата, където се е родил [Иисус]“⁴.

Първо библейско-географско наблюдение над светите места в Палестина извършва споменатият Кесарийски епископ Евсевий, който през 311 г. съставя съчинението си *Ономастикон* (Ὀνομαστικόν)⁵. В него той описва топографски известните през римско-византийския период места, свързани с библейската традиция, като изяснява наименованията им и ги локализира с помощта на римската пътна

между Кесария и Йерусалим.

¹ Eusebius, *Vita Constantini*, III, 26–36; Цитирането на съчинението е по: Eusebius, *Life of Constantine*, transl. by A. Cameron & S. G. Half. Oxford, 1999.

² Виж повече у: H. Musurillo, *The Acts of the Christian Martyrs*, Oxford, 2000.

³ A. Ritter, *Alte Kirche, Kirchen- und Theologiegeschichte in Quellen*, Neukirchen-Vluyn, 1977, S. 40.

⁴ Origen, *Contra Celsum*, I, 51.

⁵ Eusebius, *Onomasticon: The Place Names of Divine Scripture (Jewish and Christian Perspectives)* (English, Latin and Ancient Greek Edition) (Latin) Triglott ed. by R. Steven Notley (Autor), Ze`ev Safrai (Autor), Brill, 2004.

система. Възможно е ранните поклонници да са използвали това съчинение или латинската преработка на текста му, която дава блаж. Йероним (390 г.)¹. Като биограф на император Константин I Велики, Евсевий съставя и съчинението си *Животът на Константин* (*Vita Constantini*), в което описва важни исторически моменти от живота на Църквата, възхода на Християнството и дейностите на императора по издигането на големи храмове в Светите земи². Историкът представя Константин като император, когото Бог е избрал, за да разкрие пред света могъществото на Кръста, но според план за божествена икономия, в който империята вече е чудесен инструмент на спасението³.

Като начало на интереса към материалната култура на Палестина и местата, свързани с историята на човешкото спасение от старозаветно и новозаветно време, могат да се поставят и първите християнски поклоннически пътувания от IV в. насам, които също дават сведения за географското положение на библейски местности, описват запазени сгради и крепости от римския период и знакови за християните места. Важни извори за съвременните изследвания представляват поклонническите описания на поклонника от Бордо (333 г.)⁴, дамата Етерия (381 г.), пътника от Пиаченца (570 г.), монаха Аркулф (680 г.) и др. Отправилите се на дълго пътуване към Светата земя християни споделят, че посещението на места в нея, в съчетание с аскетически живот, укрепва, обновява и изяснява вярата. Палестина започва да се разглежда като география на небоземната биография на Исус Христос, както отбелязва св. Кирил Йерусалимски (315–387)⁵.

Ранните писмени свидетелства, които поклонниците оставят за своите пътувания, дават ценни сведения и за топонимията и бого-

¹ Hieronymus, *Liber de situ et nominibus locorum Hebraicorum* (PL 23, 859–928).

² За дейностите на император Константин вж. още А. Омарчевски, *Свети император Константин I Велики (306–337)*, София, 2016.

³ Ж. Драгон, *Императорът и свещеникът*, София, 2006, с. 156.

⁴ Първото поклонническо описание достига до нас чрез пътеписа на поклонника от Бордо. Вж. *Itinerarium Burdigalense*, – in H. Donner, *Pilgerfahrt ins Heilige Land. Die ältesten Berichte christlicher Palästina-pilger (4.–7. Jh.)*. Stuttgart, 2002², S. 26, 35–67.

⁵ Цит. по: А. Јевтић, *Света Земља (историја и есхатологија). Христос Алфа и Омега*, Врњачка Бања, 2000, с. 80.

служението в Светите земи, както и за употребата на текстовете от Священото Писание. Бележките за флората и фауната, доброто познаване на пътищата и значението на селищата правят подобни описания добър античен справочник за Светите земи, ценен източник за изучаване на Палестина и за изследване на нейните паметници.

Липсата на достатъчно сведения по отношение на библейската йеротопия в някаква степен става причина за разминаване понякога на някои от представите на читателите на Священото Писание относно споменати в него селища, бит и култ. Хората през различните епохи, в това число и днес, в много от случаите имат установени представи за светите земи, добити най-често от непосредствено четене на библейските текстове¹. Поради отдалечеността във времето и пространството понякога тези представи в голяма степен са обусловени от средата, в която живее читателят. Именно поради тази причина пътеписите представляват определена ценност в опита си да предадат описание на местата чрез наблюденията си на терен. Те се оказват ценен извор и за библейската археология дълги столетия преди началото на системни археологически проучвания в Палестина през XVIII в. Поради античността на традицията, отразена в тези четива, в някои случаи археолозите са улеснени в процеса на идентифициране на отделни селища и места, а на някои от тях впоследствие е извършена и теренна работа.

Светият град Йерусалим

Благодарение на увеличаващия се поток от поклонници все повече нараства и значението на Йерусалимския епископ, в това число и правата му, спрямо тези на Кесарийския епископ². Още на събора в Никея се препотвърждават обичаят и древната традиция да се оказва почит към епископа на Елия със запазване на митрополията и признатите ѝ права (Вж. Правило 7), в момент, когато Йерусалим не е

¹ Виж още: И. Марковски, *Върху някои неверни представи и схващания за Палестина и светите места в нея*, ГСУ БФ, т. 11, 1933–34, 1–67, с. 4.

² По повод съперничеството между Кесария и Йерусалим, в Талмуда се съдържа един текст, който красноречиво говори за положението на двата града. В един от трактатите му се казва, че, ако някой чуе, че Кесария и Йерусалим процъфтяват или западат, не трябва да вярва. Но ако чуе, че Кесария процъфтява, а Йерусалим запада, или обратното, да вярва (срв. Megilla 6a).

метрополис дори в собствения си регион.

Християните приемат Месия в личността на Богочовека Иисус Христос, поради което в евангелията се отделя голямо внимание на Йерусалим като място на страданията на Спасителя. Тук Той приема кръстна смърт и погребение (Мат. 27:31–66; Марк 15:20–47; Лука 23:26–56), възкръсва от мъртвите (Мат. 28:1–8; Марк 16:1–8; Лука 24:1–12) и Се възнеся на небесата (Марк 16:19–20; Лука 24:50–53), като със Своята смърт, както се изразява епископ Атанасий Йевтич, „разширява географско-историческите граници на Светата земя и Светия град, превръщайки историята в есхатология”¹. В Йерусалим се осъществява и сливането на Светия Дух над вярващите (Деян. 2:1–4).

В Йерусалим е предметена многовековна библейска история, с което той става важна тема в старозаветното богословие, наред с темите за призоваването на Авраам, сключването на Завета на Синай, излизането от Египет. Чрез Йерусалим Бог изпълнява Своя промислителен план спрямо целия свят. Градът се ползва с голяма популярност и неслучайно св. пророк Йезекиил го определя като център на света (Йез. 5:5; 38:12)².

Давидовият град е разположен върху централния планински гребен на Юдейската планинска верига между 700 и 800 м надморска височина, на границата между средиземноморската вегетация на запад и пустинния климат на изток (на 52 км източно от Средиземно море и на 25 км западно от Мъртво море). Градът е встрани от двата големи древни пътя, свързващи Египет със Сирия и Месопотамия – Via Maris и Търговския (Via Regis, минаващ през източните йордански възвишения, но който все пак е близо до кръстовището на два малки търговски пътя, които не са били без значение за жителите на западно-йорданските възвишения)³.

¹ А. Јевтић, *Света Земља (историја и есхатологија)*, с. 79.

² Блаж. Йероним намира христорогично и сотиорогично изяснение на изказаното от старозаветния пророк определение за града (Йез. 5:5). Срв. Hieronymus, *Commentariorum in Ezechielem Prophetam Libri Quatuordecim* (PL 25, 52).

³ Вж. К. Bieberstein, *Jerusalem. Grundzüge der Baugeschichte vom Chalkolitikum bis zur Frühzeit der osmanischen Herrschaft*, BTAVO 100, 1, Wiesbaden, 1994, S. 17.

Византийският Йерусалим

Йерусалим от византийския период в голяма степен остава във вида, който придобива след потушаване на Второто юдейско антиримско въстание под водачеството на Симон Бар-Кохба през 135 г. След справяне с бунтовниците император Адриан променя градския план на града, като му дава и ново име – Колония Елия Капитолина, по личното име на императора (Publius Aelius Hadrianus) и в чест на закрилника на града – Юпитер Капитолийски¹. Римският владетел депортира всички юдеи от града, като им забранява под страх от смъртно наказание да стъпват в него². С юдеите са прогонени и християните, тъй като римската власт не ги отличава от юдеите, и много от тях се установяват в град Пела, на изток от р. Йордан. След описаните събития епископската катедра на Йерусалимската църква губи своето особено значение и епископът на Елия става подчинен на митрополита на Кесария Палестинска.

Адриановият град е устроен с два форума. Един в източната част на града, северно от Храмовия хълм, и един, който организира около себе си търговската част на юдейската столица. Реконструкцията на града от този период се улеснява от археологическите наблюдения над други градове. Един добър ориентир дава откритата през 1884 г. карта от гр. Мадаба (Йордания, VI в.), която изобразява територии, селища и пътища, свързани със светите места³. Разположената на пода на ранновизантийска църква мозайка дава картина за цяла Палестина от Библос и Дамаск на север до Синай и делтата на Нил на юг. Особено детайлно е изображението на Йерусалим, който се намира в центъра на мозайката. Местата, свързани с Божието домостроителство, стоят в центъра на света. Неслучайно църквата на Гроба Господен, която обединява местата на разпятието, погребението и Възкресението Господне, стои в центъра на градския план

¹ Cassius Dio, *Historia Romana*, LXIX 12, 1–3.

² По-късно император Константин частично вдига забраната, като разрешава на юдеите да посещават Йерусалим на всеки девети ден от еврейския месец ав (юли-август), ден, който става траурен в памет на разрушаването на Йерусалимския храм от вавилонския цар Навуходоносор през 586 г. пр.Хр. и от римския пълководец Тит през 70 г.

³ Вж. Е. Дамянова, "Йерусалим като топографски и духовен център на мозайката от Мадаба", – в: *Богословски размисли. Сборник материали*, София, 2005, 29–33.

на Йерусалим върху мозайката като духовен корен на света. Куполът, който се издига над него, стои като небе над случващото се на земята. На север от града се чете текст от книга Второзаконие: „Вениамин, когото Господ обича, той живее у Него безопасно, (Бог) го закриля винаги, и той почива на плещите Му“ (Втор. 33:12).

На мозайката най-старият градоустройствен план на Давидовия град, известен досега, е в съвсем стилизиран вид под формата на овал, който в посока север–юг е пресечен от двата форума (Cardo и Decumanus) с колонади. Градът е изрисуван като град със стени, укрепен с 21 кули и шест врати. На влизане в него от северната му страна през Дамаската порта, вляво на нея, се намира голям площад. Ако се тръгне на юг, през центъра на града минава Cardo maximus, която стига до Сион¹. В центъра на града, отдясно на главната улица, се намира Гробът Господен, както и мястото, където Иисус Христос е бил разпънат на кръст. В така представения план могат да бъдат разпознати още други важни обекти като Портата на св. Стефан, Дамаската порта, Яфската порта, Цитаделата, Църквата на планината Сион, Храмовият хълм, Златната порта, Антониевата кула.

Много от детайлите на топографията от римския и византийския период са потвърдени от разкопките на Nahaman Avigad в юдейския квартал на стария град². Археологът открива 200 м от главната улица³, като се оказва, че в по-голямата си част улиците възхождат към византийския период и само една част от двете вероятно е от римско време.

Константиновата базилика на Гроба Господен

След откриването на Гроба Господен през IV в., в свое писмо до Макарий, епископ на Йерусалим, император Константин изразява възторга си от това, че свещеният паметник на страданията на Спа-

¹ Към Иродовия период Сион започва да се идентифицира не с района на Храмовия хълм, а с гроба на Давид, разположен на югозападния хълм на Йерусалим (Йосиф Флавий, *За юдейската война*, 5, 4, 1–2). Срв. Josephus. 9 vols. The Loeb classical Library (LCL). With English translation by H. Thackeray, R. Marcus and L. Feldman. London, 1926–65.

² Днешните стени на стария град на Йерусалим са изградени от Сюлейман Велики през 1542 г.

³ N. Avigad, *Discovering Jerusalem*, Jerusalem, 1983, 205–207.

сителя е трябвало да остане скрит толкова много години и да излезе наяве, когато врагът на човечеството е победен и е възстановена свободата на служителите на Кръста. Св. Константин възлага на духовника да предприеме стъпки за изграждане на храм около гроба Господен, които да се отличава от всички останали църкви по красотата¹.

Преди тези действия се извършва прочистване на мястото на Иисусовото погребение. Евсевий се спира подробно на тези мерки: „Някои безбожни и нечестиви люде бяха решили да скрият от човешки очи тази пещера на спасението [в Йерусалим]... След като хвърлиха много труд да донесат пръст от околностите, те покриха цялото място. Сетне, когато издигнаха този [насип] до значителна височина и го облицоваха с камъни, те изцяло укриха божествената пещера под голяма могила. След това, тъй като нямаше какво друго да сторят, те издигнаха над земята нещо ужасно, истинска гробница за душите, като построиха на един нечестив демон, наречен Афродита, мрачен храм с безжизнени идоли и поднасяха скверните си приношения върху безбожни и прокълнати жертвеници“².

На устроената платформа, която обхваща и Голготското възвишение, Адриан издига храм или няколко светилища. В цитирания по-горе текст Евсевий говори за светилище на Афродита, докато блаж. Йероним споменава за светилище на Юпитер и Венера³. При издигането на капитолийския храм Адриан не изравнява със земята хълма с гробницата, а само засипва ямите. Този земен насип спасява гробницата от разрушение и така мястото на храма отбелязва мястото на гроба⁴. По-късно, благодарение на запазилото се предание, той е открит в близост до Голготското възвишение, над което царица Елена извършва оглед през 326 г.

Евсевий пише: „Той [Константин] заповяда мястото да бъде пречистено, като сметна за най-уместно местата, осквернени от враговете, да получат благословията на Всемогъщия Бог от собствените

¹ Ал. Омарчевски, *Свети император Константин I Велики*, с. 180; Eusebius, *Vita Constantini*, III. 29–32.

² Eusebius, *Vita Constantini*. III, 26–28.

³ Hieronymus, *Epist. ad Paulinum*, 58, 3. Срв. Jerome, *Select Letters*. Loeb Classical Library № 262 (Translated by F. A. Wright) Cambridge, 1980.

⁴ Вж. Е. Дамянова, „Гробът на Христос“ – предизвикателство за постмодерния човек, – : *Сборник с доклади от научна конференция с международно участие* (СУБ Стара Загора 7–8 юни 2007), т. 6, Стара Загора, 2007, 247–251.

му ръце. И щом излезе заповедта, коварните измами веднага рухнаха и онова обиталище на заблуди, идоли, демони и тъй нататък бе срутено и напълно унищожено.

Но усърдието му не спря дотук. Императорът нареди материалите от срутената сграда, както дърво, тъй и камък, да бъдат отнесени колкото се може по-надалече, и всичко бе сторено според волята му... И отново, вдъхновен от свято усърдие, той заповяда, след като пръстта бъде изровена до значителна дълбочина, да я пренесат на далечно място, защото е била осквернена от гнусотиите на демонопоклонниците.

Това беше сторено незабавно. И като се оголваха слой подир слой, появи се мястото, скрито под земята; и когато това стана, въпреки всички очаквания се появи достолепният и свещен паметник за възкръсването на нашия Спасител, и пресветата пещера при символа на Неговото възкресение¹.

Евсевий продължава с предприетите по-нататъшни действия на императора: „След това императорът издаде свещени едикти и когато осигури в изобилие всичко необходимо за начинанието, заповяда около Пещерата на Спасението да се изгради молитвен дом, достоен за Господа, и то с императорско великолепие... На губернаторите на източните провинции (заръча) да осигурят великодушни и щедри заеми, та делото да бъде невиджано, впечатляващо, велико и пищно; а на епископа, който по онова време ръководеше църквата в Йерусалим (Макарий), изпрати следното писмо... Воистина чудодейно събитие е, че символът на най-свещената саможертва, който дълго време беше скрит под земята и толкова много години оставаше неизвестен, сега ще засияе пред слугите си, вече освободени чрез премахването на онзи човек, който бе всеобщ враг... (най-вероятно става дума за Лициний) ...Затуй моята воля е ти да си най-силно убеден в онова, което навярно стана ясно за всички, че най-голямата ми грижа е да украсим с великолепно сгради това място, което с Божията помощ аз освободих от тежкия му товар, та дори и от позорно добавения идол – място, осветено от самото начало по Божия воля, но което стана още по-свято, тъй като ни даде спасение чрез мъките на Спасителя.

Прочее, подобавашо е в своята мъдрост да поръчаш и осигуриш

¹ Eusebius, *Vita Constantini*, III, 26–28.

всичко необходимо, не само тази базилика да е най-хубавата в целия свят, но и подробностите да са такива, та да надхвърлят най-красивите здания във всеки друг град. Относно сградата и украсата на стените знай, че намеренията ми са възложени върху моя приятел Драклиан, пратеник на преторианските префекти, и върху губернатора на провинцията. Защото моето благочестие им повели да осигурят майстори, работници и всичко останали, което в своята мъдрост сметнеш необходимо за строежа. Колкото до колоните и мрамора, след като се запознаеш с плановете, имай грижата да ни събщиш писмено кое смяташ за най-скъпоценно и подходящо, та тези материали, от какъвто и да било вид и каквото и да било количество да се осигурят от всички краища на страната...

Колкото до свода, искам да узная от теб дали смяташ, че трябва да бъде облицован, или да се обработи по някакъв друг начин. Ако ще е облицован, може и да се инкрустира със злато. Оставям на твоя святост час по-скоро да уведомиш горе упоменатите магистрати колко майстори, колко работници и колко пари ще са потребни. Не пропускай веднага да ми събщиш не само за мрамора и колоните, но и за облицования таван, ако прецениш, че той ще е по-красив¹.

Съборът в Тир (335 г.)

Описаните събития се случват на фона на неспокойни за Църквата времена, съвременник на които е и св. Атанасий Велики (296/8–373). – противник на арианската ерес, в борбата с която са свикани събори в Александрия (323 г.), Антиохия (324 г.) и Първият вселенски събор в Никея (325 г.).

Като дякон на архиепископ Александър св. Атанасий присъства и взема дейно участие в заседанията в Никея. По думите на св. Григорий Богослов, младият дякон „бил удостоен с първенство между събралите се" епископи (Слово 21, 9). Светителят решително спомога за осъждането на Арий на събора в Никея, което му спечелва непримиримата омраза на арианската партия начело с епископ Евсевий Никомидийски – главен съветник на императора.

Въпреки, че е осъден и отлъчен от Църквата, Арий запазва много последователи, които свикват свои събори, а под влиянието на Ев-

¹ Eusebius, *Vita Constantini*, III, 29–32.

севий Никомидийски Константин скоро реабилитира еретика. След смъртта на архиепископ Александър, макар и дякон, св. Атанасий единодушно е избран от клира и народа за Александрийски епископ (8 юни 328 г.) и заема катедрата на св. евангелист Марк, но арианите и мелитианите¹ посрещат това назначение с вражда. Арий обвинява светителя в користолюбие и неуважение към императорските разпоредби, както и в грубо отношение към клириците. На св. Атанасий дори е приписано и убийството на мелетианския епископ Арсений от Хипселополис, един от най-схизматичните епископи. Обвинителите, които издирват епископа, не успяват да го открият и като не знаят какво се случва с него, решават, че е убит. Те дори откриват някаква отрязана ръка, която смятат за негова и решават, че е взета от Атанасий и хората му за да правят с нея магии. Именно ръката е представена като веществено доказателство пред събора, който императорът свиква по случая. Междувременно запознатият с обвинението св. Атанасий провежда собствено разследване, но по-късно цялото служение на светия отец преминава сред гонения и преследвания. До голяма степен те се дължат на отказа му да приеме обратно в своята църква Арий, което ясно се заявява в отговор до императора, който от своя страна настоятелно поддържа връщането на Арий в общение: „Църквата Божия не би могла да има никакво общение с ереста, която воювала срещу Исус Христос“². Невъзможността да бъде заставен да влезе в общение с Арий предизвиква противниците на св. Атанасий да го атакуват откъм областта на църковната дисциплина.

В очите на Константин св. Атанасий постепенно става централна фигура в раздорите, които държат Църквата в напрежение, и главна пречка за общото спокойствие, което императорът силно желае³.

Владетелят решава да проведе разследване и издава заповед за свикването на събор в Кесария Палестинска през 334 г., на който св. Атанасий отказва да присъства. Следващата година, с безпрекословна заповед за св. Атанасий да присъства, Константин свиква поместен събор в разположения на Средиземно море град Тир.

Пътуването на участниците в събора до голяма степен става

¹ По името на Мелетий от Ликополис, воден впоследствие от наследника му Йоан Аркаф.

² Ал. Омарчевски, цит. съч., с. 190.

³ Пак там, с. 192.

възможно благодарение на римската пътна система¹. Властите в различните провинции обезпечават безопасността и поддръжката на имперските пътища, систематата от които е завършена изцяло към средата на II в. Римската пътна система, части от която са запазени в добро състояние и до днес, позволява чрез езда или използването на впрегнати коне разстоянията да се преодолява за кратки срокове (срв. Деян. 21:15). С коли, магарета или пеша е могло да се достигне до най-отдалечените места на империята. Средно пътниците изминават между 28 и 30 римски мили² на ден.

По протежение на всички големи главни пътища, които свързват главните градове на империята с Рим и помежду им, се поддържат субсидирана от държавата пощенска служба. На равни разстояния от около 20 римски мили (ок. 30 км.) има пощенски станции, като на всяка от тях са държани определен брой карети, носилки и коне за смяна (*mutations*)³.

Първокласните пътища са покрити с разположени под ъгъл и в страни по посока на пътя квадратни блокове от базалт (*saxum Silex*). Всички артерии са оборудвани с обозначителни знаци – милиарни камъни (*miliarium*), които имат формата на изгладена колона, поставена върху четириъгълна основа. *Освен наименованието на съответните обществени пътища, милиарните камъни дават информация за разстоянието до други точки на страната в MP = m(ilia) p(assuum)*⁴.

Пътуването понякога трае с месеци – през неудобни пристанищни портове, трудни и свързани с изпитания пътища и често неблагоприятни климатични условия. Поради страх от разбойници се пътува по групи предимно през деня⁵. На известно разстояние е има гостилници (*mannsiones*), в които често храната и водата са с лошо качество.

В провинция Сирия и съседните области са познати няколко

¹ За римската пътна система в Палестина виж: I. Roll, "The Roman Road System in Judaea". *The Jerusalem Cathedra* 3 (1983), 136–161.

² Една римска миля се равнява на 1480 м.

³ Срв. А. Омарчевски, *Свети император Константин I Велики*, с. 71.

⁴ 1 MP = ок. „1000 двойни крачки“

⁵ И. Димитров, *Разпространението на Христовото благовестие. Дейността на св. апостол Павел в нейния исторически контекст. (Тълкувателен обзор на Деян. 9, 11 и 13–28 гл.)*, (= Библейска библиотека, 1), София, 2003, с. 96.

добре обозначени маршрута на по-главни пътища: споменатият вече Via Maris (известен още като Военен път) – от Египет през Газа по протежение на крайбрежието, за Мегидо и Сирия и Финикия; Северен път: от финикийските градове през Ездrelонската долина към Дамаск и пустинните кервански пътища през Месопотамия; Източен път, известен още като „Царският път“ (Via Regis): от Дамаск по западната ивица на Сирийско-Арабската пустиня до Ейлат на Червено море; Южен път: от Египет до Газа¹.

Пристигнали в Тир, арианите успяват да организират мнозинство на събора, като не допускат привържениците на св. Атанасий, който довежда със себе си петдесет от своите египетски епископи. Откъм православните представители могат да се посочат и Макарий Йерусалимски и Александър Тесалоникски. В събора от около шестдесет епископи не участват представители на цялата Църква, нито на всички Източни провинции. Изглежда са присъствали епископи от Галия или Африка и няколко от Илирия, но по-голямата част от тях са подбрани от Палестина, Сирия, Азия и Витиния. В почти всички документи, предложени от събранието, присъстват имената на Теогнис, Наркис, Марий, Теофил, Патрофил, Георгий от Лаодикия, Валент и Урсакий от Панония и Мизия – всички принадлежащи към Евсевиевата партия². До този момент съборът не изглежда да е свързан с доктринални различия, а само като обикновен конфликт на Александрийския епископ с мелитианите.

Съборът заседава в голямата църква на средиземноморския град, председателстван от Флакил или Плакил Антиохийски. Според обичая епископите заемат местата си в зависимост от своите провинции и своя ранг, но когато св. Атанасий се насочва към мястото си, противниците му го призовават да застане в средата като обвиняем. Единият от придружаващите светителя – епископ Потамон, се обръща възмутен към Евсевий Кесарийски с думите: „Какво! Евсевий, смееш ли да останеш седнал като негов съдия, докато Атанасий стои пред теб? Ти и аз бяхме заедно в затвора през време на гонението. Аз загубих едното си око за истината, а как ти се измъкна невредим?“. Евсевий отвръща: „Очевидно не без основание, че те ви обвиняват,

¹ S. Mittmann, "Römerstraßen in Nordwestjordanien und ihr Nachleben in der Kreuzfahrtzeit." ZDPV 115, 1999, 1, 24–44, S. 26.

² Ал. Омарчевски, *Свети император Константин I Велики*, с. 193.

че играете тиранин. Ако по този начин вие се отнасяте с нас тук, то лесно е да се види как се отнасяте към хората във вашата собствена страна¹. Следват взаимни обвинения, но развитието на обстановката е изцяло в полза на Евсевианската партия.

Друг епископ от свитата на св. Атанасий – Пафнутий, се приближил до Максим Йерусалимски, който също е претърпял осакатяване по време на гонението, и му казва: „Тъй като ние носим същите белези върху телата си, и всеки загуби едното си око за истината, то аз не мога да те оставя да седиш сред нечестивците и да участваш наред с извършителите на беззаконие“. Като го хваща за ръката, той го извел от средата на евсевианите, и го поставя да седне до него².

Императорът не взема лично участие в събора, но изпраща свой представител в лицето на Дионисий, който прочита императорско обръщение към епископите: „*Виктор Константин, Максимус, Август, до светия събор в Тир*“.

Със сигурност би било най-съвместимо а и най-добре ще подобава на благоденствието на тези наши времена, че Съборната църква трябва да бъде неделима и служителите на Христос да бъдат в този настоящ момент невинни по всяко обвинение. Тъй като обаче има и такива, които увлечени от омраза и яростния дух на раздора (защото аз няма да ги обвинявам в умишлено водене на живот недостоен за тяхната професия), се стремят да създадат общо обръкване, което по моя преценка е най-пагубната от всички злини. Увещавам ви (готови, каквито вие вече сте) да се срещнете заедно и образувате събор без забавяне, да защитите тези, които се нуждаят от защита, да предпришете лековете на вашите братя, които са в опасност, да призовете отделилите се членове към единство във възгледите, да поправите грешките, докато възможността все още позволява, че по този начин вие можете да възстановите на толкова много противници тази заслужена мярка на съгласие, която – странна и тъжна аномалия! – аргантността на няколко души е унищожила. И аз вярвам, че всички са еднакво убедени, че този начин на действие е едновременно приятен на Всемогъщия Бог (както и най-високият обект на моите желания) и ще донесе немалка чест на вас, ако вие бъдете успешни във възстановяването на мира. Не се бавете тогава, а бързайте с удвоена ревност

¹ Пак там.

² Цит. съч. 194.

да прекратите сегашните несъгласия по начин, подходящ за случая, чрез събиране заедно в този дух на истинска искреност и вяра, които Създателят, на Когото ние служим, изисква от нас, мога да кажа с почти доловим глас, за всички случаи. Никакво доказателство за благочестива ревност не трябва да се иска от моя страна. Вече съм направил всичко, към което моето внимание беше насочено от вашите писма. Аз изпратих до тези епископи, чието присъствие вие желаете, че те могат да споделят вашите съвети. Аз изпратих Дионисий, човек с консулски ранг, който едновременно ще напомня за задълженията им на тези архиереи, които са длъжни да присъстват на събора с вас и самият той ще бъде там, за да надзирава заседанията, но най-вече да поддържа добрия ред. Междувременно, ако някой (макар да смятам това за най-невероятно) дръзне по този повод да наруши моята заповед и откаже присъствието си, пратеник ще бъде изпратен незабавно да заточи това лице по силата на императорския едикт и да го научи, че не му подобава да се противопоставя на постановленията на императора, когато са издадени в защита на истината. За останалото ще бъде за ваши светейшества безпристрастно или чрез вражда или пристрастие, но в съгласие с църковния и апостолски ред да се изнамери подходящо средство, дали то да е за положителни престъпления, или за непредумишлени грешки, за да можете вие незабавно да освободите Църквата от всеки укор, да успокоите моето безпокойство и чрез възстановяване на благословиите на мира на онези, които сега са разделени, да си осигурите най-високата чест за себе си. Бог да ви пази, възлюбени братя“¹.

В Тир св. Атанасий протестира срещу състава на събора и неговата предварителна нагласа и опровергава всички отправени към него обвинения. Наред с обвинението за убийството на епископ Арсений, на светителя било повдигнато обвинение в неморалност. Една блудница, изповядваща, че била църковна девственица, от чието доверие и наивност Атанасий уж се бил възползвал, сега е представена като свидетел срещу него. Когато обаче по искане на Атанасий е доведена пред събора, тя не успява да го разпознае, а взима някого другогото за него²... Исхирас, сам представящ се като свещеник от пред-

¹ Eusebius, *Vita Constantini*. VC. 42; Срв. Ал. Омарчевски, *Свети император Константин I Велики*, 292–293.

² Philost. *Hist. eccl.* II, 11.

градие на Александрия, свидетелства под клетва, че Макарий, един от свещениците на св. Атанасий, бил влязъл в църквата му, когато той служел божествена литургия, грабнал потира от ръцете му и го счупил, хвърлил светите дарове на пода, преобърнал олтара и изгорил свещените книги...¹. Св. Атанасий показва, че Исхирас не бил свещеник и че денят, посочен в обвинението, не е бил неделя, поради което не е била отслужвана св. Литургия. Светителят със сарказъм представил и Арсений на събора – жив и здрав и без телесни повреди.

За да не допуснат издаването на оправдателна присъда участниците в събора, които били против св. Атанасий, искат неговото прекъсване и съставяне на нарочна комисия, която да потърси допълнителни доказателства в Александрия. В състава на споменатата комисия влизат най-ожесточените врагове на св. Атанасий – Теогнис Никейски и Марий Халкидонски.

Св. Атанасий тайно се отправя за Константинопол, за да изложи случая пред императора, вследствие на което Константин пише писмо до участниците на събора да изложат решенията си лично пред него, но последните успяват да завършат събора, издават задочна присъда срещу светителя и се готвят за тържествата в Йерусалим.

Сто епископи, със своите свити, се отправят от Тир към Йерусалим, където с дошли от други места епископи участват в освещаването на храма по случай 30 годишнината от управлението на Константин.

„По този начин, споделя Евсевий Кесарийски, Йерусалим стана сборен пункт на изтъкнати архиереи от всяка провинция и целият град беше изпълнен от огромното струпване на Божии служители. Провинция Македония беше изпратила епископа на своята митрополия [т.е. Александър, епископ Солунски]; Панония и Мизия най-справедливите от Божието паство сред тях [т.е. Урсакий и Валент, водачи на арианската партия]. Архиерей от Персия, също беше там, дълбоко компетентен в свещените истини; епископите от Витиния и Тракия [т.е. Теогнис Никейски и Теодор Перинтски] украсяваха събора с присъствието си; не липсваше най-видният от Киликия, нито водачът на кападокийците, отличаващ преди всичко заради ерудцията и красноречието си. С една дума, цяла Сирия и Месопотамия, Финикия и Арабия, Палестина, Египет и Либия, с обитателите на Ти-

¹ Цит. съч. с. 194.

ваида, всички допринесоха да се разрасне мощното струпване на Божии служители, последвани от множество народ, тъй като те бяха огромен брой от всяка област и всеки свързан с императорския ескорт. Един доверен офицер също беше изпратен от самия дворец, за да повиши великолепието на празника за сметка на императора... Той във вярно подчинение на заповедите на императора прие събранието с учтиво гостоприемство и ги забавляваше с празници и банкети, великолепни по размерите си. ... Накрая обогати и украси църквата с дарения от императорска величина. Някои предлагаха интелектуален празник на всички присъстващи на разговорите. Други представяха безкръвна жертва и мистична служба на Бога в молитвите, които те предлагаха за общ мир, за Божията църква, и за императора¹.

Храмът на Възкресение

Център на описаните събития е Храмът на гроба Господен, който обединява местата на Разпятието, погребението и Възкресението и стои почти в средата на стария Йерусалим. Едно обстоятелство, което понякога буди недоумение, като се вземе предвид, че според строгите предписания, които се откриват в Мишна, се забранява всякакво погребение в очертанятия на града. Един гроб следва да бъде отдалечен най-малко около 50 лакти (около 25 м) от градската стена (BB 2, 9).

Съществуват редица отправни точки в новозаветните текстове, както и в архитектурната история на града, които изясняват проблема. Според сходното свидетелство на Евангелистите, Спасителят е погребан в нов гроб, предоставен от Йосиф от Ариматея (Мат. 27:60, Марк 15:46), а не в общ гроб, каквато е практиката при разпъване на престъпници. Св. евангелист Йоан допълва: „На онова място, дето беше разпнат, имаше градина и в градината – нов гроб, в който още никой не бе полаган” (Йоан 19:41).

Може да се говори за научен консенс, който подкрепя християнското предание, възникнало непосредствено след смъртта и Възкресението на Богочовека, според което, Христос е бил погребан под днешната Църква на Божи гроб². Във времето на земния живот на

¹ Eusebius, *Vita Constantini*. IV.43–44; Ал. Омарчевски, *Свети император Константин I Велики*, 196–197.

² Противно на утвърденото мнение, основаващо се на древната традиция, протес-

Спасителя мястото се намира на северозапад от Йерусалим, „вън от градските порти“ (Евр. 13:12)¹. Скалистата местност северно от втората градска стена е разположена на западния хълм, върху който е построен т.нар. Горен град. Строежът на трета стена, която включва споменатата градина и описаните места в очертаанията на града, започва във времето на Ирод Агрипа (41–44) и завършва към годините на Първото антиримско въстание на юдеите в 67 г. Това археологическо разположение на стената дава обяснение защо днес, а и към времето на император Константин, мястото на Голгота и Светия гроб са в рамките на Горния град.

Църквата „Възкресение Господне“, или както е известна още Божигробската църква, е на самото място или в непосредствена близост до мястото, където е погребан Исус Христос, независимо че Голгота и Божи гроб са загубили автентичния си вид от времето на Христос.

Евсевий Кесарийски пише за това как император Константин разрушава езическите капища и издава свещени едикти, осигуряващи в изобилие всичко необходимо за изграждането на молитвен дом, достоен за Господа, и то с императорско великолепие, без да пести държавни и лични средства². Това, което църковната власт се опитва да постигне с решенията на събора в Никея, императорът постига по политически път. Устройването на храма и архитектурните му особености оказват впоследствие влияние върху развитието на християнската архитектура и иконография.

Първоначалният проект на царица Елена е да издигне двойна

тантската традиция смята, че гробът на Христос се намира в близост до Дамаската порта на Йерусалим. Тази хипотеза и свързаната с нея гробница отдавна обаче е отхвърлена. Посочената като Исусов гроб чак през XIX в. т.нар. „Градинска гробница“ не е от новозаветния период, вероятно датира от II в., но все пак дава представа на посетителите за това как са изглеждали ранните гробници.

¹ У древните римляни западната страна на града, обърната към тъмнината, която поглъща слънцето [= залеза], се смята за страната на нещастията. Подобно значение получава и западната стена на Йерусалим в периода на римското владичество, в района на която се намира мястото за публични екзекуции.

² Eusebius, *Vita Constantini*, III, 33–40; В писмо до епископ Макарий, който по това време ръководи църквата в Йерусалим, се вижда, че императорът лично участва в изясняването на детайли по проекта на храмовия комплекс (Eusebius, *Vita Constantini*, III, 29–32).

базилика над Гроба Господен, но след смъртта ѝ на 13 септември 335 г. архитектурните планове са доразвити от нейния син.

Ориентираният в западна посока (с малко отклонение на юг) храмов комплекс на „Божи гроб“ (с обща площ от ок. 1.4 ха), бързо се превръща в център на християнския Йерусалим. Входът му се намира на източната страна на *Cardo maximus*, където е разположен и пазарният площад¹. Широки и официални стъпала (изобразени върху картата от Мадаба) отвеждат към един главен двор (*Atrium*), откъдето през три входа – един централен и два странични, се влиза в голяма църква, наречена Мартириум (*ecclesia Maior*)². Тя представлява петкорабна базилика в памет на страданията на Богочовека.

Изграждането на дългия 58,5 м и широк 40,5 м Мартириум налага още при строителните дейности на Константин да се изравни скалистият терен на мястото. Богато украсеният среден кораб обхваща в една крипта скалната пещера, в която според преданието св. Елена намира Христовия кръст. Съвременният храм на Божи гроб заема само една част от тогавашния Мартириум. Неговите основи се откриват в църквата „Св. Елена“ (арменския Параклис на св. Вартан), на изток от Голгота, в олтарната част на днешната гръцка църква³.

На базиликата понякога се пренасят атрибути от старозаветния храм. Така поклонничката Етерия пише, че тук се съхранява „пръстенът на Соломон“, който му е помогнал в изграждането на Първия храм⁴. Като цяло, от VI в. се появяват и първите християнски предмети, свързани с култа. Най-често цитираните от тях през VI–VII в. са лети оловни и керамични ампули за миро, пръстени и т.н.

В западна посока Мартириумът се съединява с още един открит

¹ Последните промени на мястото са от времето на кръстоносците през 1149 г., при които Константиновите сгради са обединени. Ротондата над Гроба Господен е преустроена. Голгота е заградена чрез заменяне на открития двор с куполен трансепт (пресичащ наоса), а главният вход е преместен откъм южната страна, където той остава и до днес.

² Eth. XV.1; Цитирането на Дневника на Етерия (Eth.) е по изданието: *Дневникът на Етерия „Peregrinatio ad Loca Sancta“ Поклонение до Светите земи. Литургичен извор текст, коментар, интерпретация*, София, 2019.

³ Повече за археологическите проучвания на храмовия комплекс виж: M. Küchler, *Jerusalem. Ein Handbuch und Studienreiseführer zur Heiligen Stadt*, Jerusalem, 2007, 409–483.

⁴ Eth. XXXVII. 3.

вътрешен двор с квадратна форма, заобиколен от три страни (север, изток и юг) с колонада. В неговия югоизточен ъгъл е разположен Голготският хълм, към който отвежда един южен страничен кораб на споменатата базилика. При преустройствата и скалата, върху която е стоял кръстът, е откъсната от околността и оформена чрез изсичане на части от нея. Този квадратен блок, който е стоял свободно под небето в украсения с колони вътрешен Атриум, се е издигал около 5 метра над нивото на околността. Непокритата платформа на Голготската скала е била оградена от една решетка; подът е бил украсен с мозайка, а по средата е бил поставен златен кръст, украсен с благородни камъни.

Вторият двор отвежда и към ротонда, която се намира над Божия гроб. Откритото пространство е било оградено от стена, която е имала осем врати (до към 381 г.). Вероятно това са „вратите на Анастасиса“, отваряни ежедневно при първи петли¹. От двора три стъпала отвеждат към Анастасиса, тъй като подът на базиликата е бил малко по-висок от каменната настилка на двора. Тук някъде според свидетелството на Етерия, е разположен баптистерий. За него споменават още поклонникът от Бордо и св. Кирил Йерусалимски. Знатната дама описва как след кръщението им водели децата направо в ротондата. Картата от Мадаба изобразява квадратна сграда с фронтонен покрив и две врати, водещи към откритото пространство в източна посока.

Анастасисът („Възкресение“) е разположен на мястото на Гроба Господен, заобиколен от колони и стълбове и ротонда с диаметър ок. 35 м. Последната се намира в най-западната част на храмовия комплекс. Етерия описва голяма кръгла и куполовидна базилика, докато към времето на поклонника от Бордо (333 г.) на мястото на Гроба Господен има устроено само малко светилище на открито. За ротонда не споменава и св. Кирил Йерусалимски. Възможно е тя да се е появила при строителните дейности на император Констанций II (337–361).

При преустройването на района за богослужебна употреба още по времето на Константин Велики по-ранните структури и сгради от времето на Адриан са унищожени. Скалата, която обкръжава гробното предверие, също е откъсната от околността и оформена. Подът е нивелиран. Някои от основните части на храмовия комплекс са завършени по-рано, тъй като се споменават в *Бурдигалския итинера-*

¹ Eth. XXVII. 2

рий (*Пътенисът от Бордо*), но цялостно строежът на Константин е осветен на 13 септември 335 г.

Императорът организира грандиозна церемония по повод освещаването на храма на Божи гроб, което съвпада с 30-годишнината (*tricennalia*) от неговото управление¹. В памет на този ден се установява осемдневен годишен празник, който заема мястото си в религиозния и търговски живот на Йерусалим. Созомен ни връща към деня на освещаването: „Храмът, наречен „Велик Мартириум“ [базиликата], построен на лобното място в Йерусалим, бил завършен през тридесетата година от царуването на Константин [335 г.]; и служителят Мариан, който бил личен писар на императора, пристигнал в Тир и връчил на съвета (събран там) със заповед бързо да се явят в Йерусалим, за да осветят храма. Макар че това било предварително решено, императорът все пак смятал за необходимо най-напред да се решат противоречията между епископите, събрани в Тир, и те да се пречистят от всякакъв раздор и скръб, преди да отидат за освещаването на храма... Когато епископите пристигнали в Йерусалим, храмът бил надлежно осветен, както и множество украшения и дарове, които били изпратени на императора и все още се съхраняват в свещеното здание; разкошът и великолепието им са такива, че човек не може да ги погледне без изумление. Оттогава годишнината на освещаването се празнува най-тържествено от Йерусалимската църква; празникът трае осем дни, извършва се покръстване с вода и хора от всички страни под слънцето се стичат към Йерусалим по време на този празник да посещават светите места“ (Созомен, *Църковна история*, II, 1)².

Сред най-ранните свидетелства за честването на този празник и неговото протичане около 380 г. е и описанието на Етерия³. Тържествата по случай освещаването на тези две църкви, пише тя, се отбелязват с особено великолепие, тъй като на същата тази дата е бил открит кръстът Господен. През първия и втория ден от празника се отива в Мартириума. През третия ден се изкачва Елеонският хълм

¹ Eusebius, *Vita Constantini*, IV, 40.

² Вж. Sozomenus, *Historia ecclesiastica*, II, 1: Kirchengeschichte. Ed. by Günther C. Hansen. Fontes Christiani, Bd. 73, Turnhout, 2004; вж. Ф. Питърс, *Йерусалим*, София, 2007, с. 157.

³ Etn. XLVIII. 1

и се отива в църквата върху него, „където е пещерата, в която Господ поучавал апостолите“¹.

Богослужението се извършва на местата, където са се случили описаните в библейските текстове събития. Така например, на Петдесетница, денят на Съшествието на Светия дух и последен ден от Пасхалния цикъл, богослужението продължава от зори до полунощ. След ранна литургия в Мартириума се отива до Сион за втора пълна литургия, а в следобедните часове се отива до Елеон, след което с литийно шествие се отива в Мартириума и Анастасиса за вечерни служби, за да се отправят отново до Сион, където оставали до полунощ.

Обичайно (с изключение на празниците) богослужението се провежда в три храма в Йерусалим, построени на мястото на разпятието и погребението на Исус Христос. В тези три църкви се извършва всекидневното и неделно богослужение, при което се преминава от една сграда в друга. Празничните богослужения се провеждат с тържествени литии в други църкви или места в Йерусалим и неговите околности, като църквата на Сион², в църквата на Елеон, на мястото на Възнесение, наречено Имбомон³, църквата в Гетсимания, Лазариума във Витания. Служи се и в Голямата базилика на мястото на Рождество Христово във Витлеем. Повечето от тези места се свързват със строителните дейности на Константин I Велики и неговата майка Елена. Около 20 споменати в литературни източници църкви са археологически обследвани, а над 30 църкви, манастири или параклиси,

¹ Eth. XLVIII. 3. Евсевий Кесарийски отдава значимо място на тази пещера и построение при нея храм (Eusebius, *Demonstratio Evangelica*, VI. 8).

² През IV в. храмът на хълма Сион вече не се е използвал за ежедневни богослужбени цели. Вярващите го посещават всяка сряда и петък от Великия пост, както и в дните на Пасха и Петдесетница, а служби се извършват само на големи празници.

³ Елеонската планина (ок. 815 м) заема особено място в топографията на евангелската история. Към времето на Етерия на разположения на изток от Йерусалим и Кидронската долина хълм е имало две църкви. По-голямата и стара от тях е построена от император Константин и майка му Елена (330 г.) и носи името „Елеона“ или „Маслинова църква“. Тя отбелязва мястото, на което Исус Христос разкрива пред учениците Си тайните на Царството. Другата, разположена в североизточна посока църква е на самия връх и отбелязва мястото на Възнесение Господне (Марк 16:19–20; Лука 24:50–53). С времето тя става известна с името Имбомон (от гр. ἐν βουνῷ = на хълма).

които се споменават само в поклонническите описания, остават неидентифицирани¹.

Постепенно библейските места, които и по-късните поклонници продължават да посещават, стават известни чрез библейските четива, омилии, и библейски инспирираните молитви и химни. Чрез интерпретацията тези места започват да играят ролята на литературни топоси.

Православното разбиране за библейските места, свързани със спасението на света, намира израз в богословието, Литургията, архитектурата, изкуството, иконографията, химнографията. В богослужебният живот на Църквата спасителните събития от човешката история не само се възпоменават, а се преживяват. Св. Литургия, в чиито рамки се проследяват раждането, смъртта и възкресението на Спасителя, е една „рекапитулация на цялата икономия на спасителната история“², покана за единение с Христос, едно духовно изминаване на пътя на Лука и Клеопа към Емаус.

За съжаление, на фона на празничните събития в Светия град, раздорите сред духовенството се възобновяват. Изпратената в Александрия делегация събира своите доказателства и изготвя таен доклад, докато поддръжниците на св. Атанасий подготвят защита и изложение, което изпращат до комисарите, до префекта на Александрия, Филаргий, и до участниците в Тирския събор. Последните са призовани да се съберат в столицата и да преразгледат делото. Част от събора отново се свиква, но враговете на Александрийския епископ се налагат, като представят св. Атанасий пред императора като виновник и причина за смутовете. Събралите се одобряват доклада на делегацията в отсъствието на св. Атанасий, официално го сваля от епископство и приемат мелитианите в общение. Светителят е отстранен от архиепископската катедра и през февруари 336 г. е изпратен на заточение в Трир – Галия.

¹ K. Biberstein, H. Bloedhorn, *Jerusalem. Grundzüge der Baugeschichte vom Chalkolitikum*, S. 154.

² Theodorus Studites, *Antirreticus I* (PG 99, 339).